տալ իմ նպատակս եղած է։ Այսպէս գրած եմ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆՑ գիրքը։ (տպ. 1930ին, էջ 572, Ֆրէզնոյ)։ գրած եմ մեր ազատական շարժումներուն եւ կուսակցութեանց պատմութիւնը ՄԵՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՄԵՐ ՈՒՂԵԳԻԾԸ անունով (տակաւին անտիպ)»։

Ուրեմն պատմական որոշ պատրաստութիւններ ունեցող եւ հմտութիւն ամբարած անձ մըն է Պրն. Մանուկ Գ. Ճիզմէճեան՝ որ կու գայ փառաւոր կերպով պանծացնել իր ու ամէնուս Խարբերդը։

Ա. Հատորը (էջ 1–189) կը ներկայացնէ Խարբերդը 1850–1890 թուականներուն։ Խարբերդի նախապատմականը գրած է Վենետիկի Մխիթարեաններէն Հ. Պօղոս Անանեան, 29 էջերու մէջ ամփոփելով պատմական ու տեղագրական հմտալից ուսումնասիրութիւն մը։ Ցաջորդաբար կը ներկայացուին Խարբերդի բերդը, աղբիւրներ ու գրօսավայրեր, եկեղեցիներ, ուխտատեղիներ, վանքեր, աւաններ ու գիւղեր, կրթական ձեռնարկներ, բողոքականներու մուտքը, Եփրատ Գոլէճի կեանքը, ուրիշ վարժարաններու հիմնարկութիւնը, մտաւորական ձեռնարկներ ու նշանակելի երեւոյթներ։ Հուսկ քաղաքական կացութիւնը եւ հայերուն դէպի Ամերիկա գաղթելուն պատճառները։ 33 լուսանկարներ կու գան ճոխացնել այս մասը։

Խոստովանելու ենք որ հեղինակը անաչառ է եւ խիստ իր դատումներուն մէջ նկատմամբ բողոքական քարոզիչներու մրցայնութեան եւ գործելակերպին՝ Խարբերդի եւ շրջակայ դաւառներու միամիտ եւ երկիւղած ժողովուրդին մէջ։ Միւս կողմէ, սակայն, գրուատիքով կը խօսի անոնց բերած կրթական շարժումին եւ մշակութային ձեռնարկներու մասին։

Բ. Հատորը (էջ 191–317) կը ներկայացնէ Խարբերդցիները Ամերիկայի մէջ եւ այլուր։ Այս մասին մէջ չափազանց մանրամասն է հեղինակը, տալով իր Ամերիկայի կեանքին վաթսունամեայ փորձառութեան արդիւնքները։ Ցաճախ կը թուէ այս կամ այն կրթասիրացին հիմնարկութեան տեղը, թուականը, փողոցին անունը, առաջին այդ խմբակին անդամներուն անունները։ որոնք կարեւոր վաւերաթուղթեր են հայ գաղթաշխարհի պատմութեան համար։ Հոն կը ցոլայ Խարբերդցիին փարումը իր մայր հողին։ Ամերիկայէն կը փութան օգնել հայրենիքին, բարձրացնելու համար անոր ոչ միայն արդիւնաբերական վիճակը, այլ նաեւ կրթական մակարդակը։ ու ո՜րքան յաստակացումներ, հանդգնակութիւններ ի նպաստ հեռաւոր հայրենիքին։

Գ. Հատորը (էջ 319–520) կը պատկերացնէ դարձեալ Խարբերդը 1890–1923ի շրջաններուն։ Ջարդի, սարսափի, կոտորածի կարմիր էջերն են գրքին։ ուր նաեւ ազատութեան տենչացող մարտիկներու դոս աղաղակը կը լսուի, անմահութեան դափնեպսակներու ընդմէջէն։

Ու մ'իջնէ սեւ վարագոյրը հին Խարբերդի աւերակներուն վրայ, արցունքի շիթեր խլելով մեր աչքերէն։

Վերջաւորութեան կը բացուի Սովետական Հայաստանի ՆՈՐ ԽԱՐԲԵՐԴԻ փառապանծ ու կենդանի նկարագրութիւնը։ Այս մասին համար առանձին թղթակցութիւն եւ տեղեկագիրներ ստացած է հեղինակը ուղղակի Հայաստանէն։ 14 մեծադիր լուսանկարներ կու գան զարդարել այդ էջերը։

Դ. Հատորը (էջ 521–746) կ'ամփոփէ ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ մը, ուր կը փայլին նախ Խարբերդցի կրօնական դէմքեր իրենց նկարներով եւ գրութիւններով։ Ապ. նահատակ մտաւորականներու բաժինը յարգանքի տուրք մը կը կազմէ անոնց անմահ յիշատակին։ Համառօտ կենսագրականներ են, լուսանկարներով ճոխացած։ Գրական գոհարներ, քաղուած Խարբերդի մտաւորականներու գրչէն՝ կու գան նոր հմայք մը տալու հատորին։ Թէեւ յաճախ ծանօթ

կտորներ վամ ոտանաւորներ ըլլան։ Հուսկ Ջարդերէն վերապրող Խարբերդցիներու բերնէն հաւաքուած յիշատակի կայծեր կու գան աւելնալ եւ իրապաշտ գոյներով յեղյեղել անցեալը։ հոգ չէ թէ կրկնութիւններ ըլլան։

Վերջին մասը նուիրուած է ազգագրական բարքերու եւ գաւառաբարբառին (էջ 669–728), արդէն իսկ տպուած գործերէ հաւաքելով։

Գործին պատրաստութեան համար օգտագործուած աղբիւրներու երկար ցանկը կը փակէ այս աքանչելի հատորը։

Հաճոյքով կը կարդացուի այս գիրքը։ ընդհանրապէս համառօտ գլուխներ ունի։ Թէեւ պատմական մասերու մէջ կրնայ անտեսուած ըլլալ այս կամ այն դպրոցին կամ գրագէտին անունը, կամ պակսին ճշգրիտ թուականներ զանազան դէպքերու, բայց միւս կողմէ կարդ մը առաւելութիւններով ճոխ է ան։ առոնցմէ գլխաւորն է այն՝ որ չէ խճողուած ներկայիս ապրող Խարբերդցիներու կենսագրականներով եւ լուսանկարներով, ինչպէս գործերով եւ լուսանկարներով։ դժբախտաբար սովոր են ընել կարդ մը հեղինակներ, վերջերս, իրենց ծննդավայրին նուիրած հրատարակութիւններու մէջ։ Մանուկ Գ. Ճիզմէճեան առաւելաբար ուշադրութիւն դարձուցած է անցեալին։ Ներկան փնտռած ու գտած է վերանորոգ՝ Մասիսի ստորոտը վերընձիւղած աւանին մէջ, որ նշխար մըն է մեծ Խարբերդէն։

Ո՛չ միայն ամէն Խարբերդցի, այլ նաեւ ամէն հայու սեղանին վրայ իր արժանաւոր տեղը թող ունենայ այս պատուական հատորը, պատմէ մեր անցեալէն ու խանդավառէ երիտասարդ սերունդներ։

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Հեղինակին հասցէն՝

M. C. GISMEGIAN
3069 El Monte Way
(U. S. A.) Fresno, (Calif.)

ՀԱՐՍՆԱՃՂԱՅ։ Հաւաքածոյ Հայ Ժողովրդական երգերու, Զմշկածագէն եւ շրջաններէն։ Բանահաւաք՝ Յովհաննէս Աճէմեան, եղանակները՝ Աւետիս Գ. Մեսումեանցի։ Ուքածալ, թղթակազմ, էջ 94։ Փարիզ, 1955։ Գին՝ 2 Տոլար։

Շահեկան պրակ մըն է, որ կը պարունակէ հարսանեկան, աշխատանքի, սրախօսական, գրօսանքի ու պարերու երգեր, ձայնագրեալ։

Յովհաննէս Աճէմեան, որ Մեր երգերը խորագրով չորսուկէս էջնոց յառաջաբան մը ունի, շահեկան տեղեկութիւններ կու տայ Զմշկածագի ժողովրդական այս երգերու հաւաքածոյի մասին։ Պղճամիտ բանահաւաք մը այսպէս ընտիր գործ մը կատարած կ'ըլլայ։

Արդարեւ, երգերուն մէկ մասը զուրկ կ'երեւայ հնութենէ, եւ գրեթէ 50 կամ 75 տարուան հնութիւն հագիւ ցոյց կու տան։ Սակայն անոնց մէջ կան տարագրութեան տարիւ երգուածներ (փ Տերսիմ), ինչպէս Փերփեր անունով բոյսը խորագրեալ երգը։

Յովհաննէս Աճէմեան ջանադիր եղած է երգերը ներկայացնելու իրենց գաւառական ոճով եւ հնչումով, եւ չէ փորձած գանոնք գրականացնել։ եւ ահա այս իսկ մեծ արժէք կու տայ այս հաւաքածոյին՝ իբր ազգագրական նիւթ։

Հատորին վերջը կը տրուի գաւառական եւ օտար բառերու մեկնութիւն, որ օգտակար ըլլալէ զատ՝ Զմշկածագի գաւառաբարբառին համար նպաստ մըն է։

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

© National Library of Armenia